

## Szentkatolnai Bálint Gábor, a nyelvtudós

A nyelvek eredete, kialakulása, belső szerkezete — akárcsak a népek eredete és jellemvonása — már az ókorban foglalkoztatta az emberiséget. A görögök, rómaiak, indiaiak, kínaiak, vagyis az ókor nagy népei — de a kisebbek is, zsidók, föníciaiak — különös érdeklődést tanúsítottak a nyelvek és a népek eredete iránt, és „tudósaik” értékes nyelvkönyveket, grammatikákat, szótárakat írtak. Amint új területek és népek léptek be a már „művelt” világba, a kutatás fokozatosan ezekre is kiterjedt, és egyre élesebben vetődött fel a különböző népek és nyelvek eredetének és rokonságának a kérdése. A XVII. századtól kezdve az európai érdeklődés mindinkább Kelet felé fordult, és különböző keletkutató tudományos intézetek jöttek létre a Vatikánban (Collegium de Propaganda Fidei, 1627-ben), Párizsban, Bécsben, Londonban, Berlinben stb., amelyek tudományos folyóiratokat adtak ki, expedíciókat szerveztek.

Ugyanakkor az egyes népek és nyelvek eredetéről különböző elméletek merültek fel. A magyar hagyomány kezdetben a hun és a „szittyia” eredetet hirdette, amint azt krónikairódmunk meggyőzően bizonyítja. A kereszténység elterjedésével, mint csaknem minden más nép, a magyar is eredetét a Bibliához kötötte.<sup>1</sup> Ezen a nyomon haladva Geleji Katona István, Bethlen Gábor udvari papja, református püspök, 1645-ben kiadott nyelvтанában, a *Magyar Grammatikácskában* azt fejtette, hogy a magyar nyelv héber eredetű, illetve rokon a Biblia nyelvével. A XVIII. század folyamán új elméletek keletkeztek, amelyek közül az egyik a magyar nyelv török eredetét hirdette. Ennek fő képviselője Vámbéry Ármin volt.<sup>2</sup> A másik, melyet először a tordosi származású jezsuita, Sajnovics János vetett fel, a magyarnak a lappal, vagyis egy finnugor nyelvvvel való rokonságát tétélezte fel. Sajnovicsnak nagy feltűnést keltő munkája<sup>3</sup> csakhamar az új elmélet megalapozója lett. A XIX. században azután a török és a finnugor származás elmélete állt szemben egymással az ún. „ugor-török háborúban”. Az utóbbinak fő képviselője Vámbéry Ármin, az előbbinek Hunfalvy Pál<sup>4</sup> és Budenz József volt. Ennek a háttérnek a felvázolása feltétlenül szükséges Szentkatolnai Bálint Gábor tevékenységének és sok esetben méltatlan mellőzésének megértéséhez. Mellőzése tükröződik abban, hogy nyelvészeti tanulmányai értékelése elmaradt, személyiségének és munkásságának bemutatását az információs anyagból, főként a lexikonokból mellőzték.

Ezt a mulasztást, mellőzést teszi jóvá György Lajosnak 1945-ben az *Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyvében* (1944) megjelent átfogó, értékes tanulmánya.<sup>6</sup>

Bálint Gábor Erdély ugyanannak a vidékének a szülőtte, mint Körösi Csoma Sándor, az őshaza kutatója, a tibetológia megalapítója. Csomakőrös csak mintegy húsz kilométerre fekszik Szentkatolnától, ahol Bálint Gábor látta meg a napvilágot Körösi halála után két évvel: 1844. március 13-án. Ő is katonaszülők gyermeke: apja Bálint Endre, anyja Ilyés Ágnes.

Elemi iskoláit aránylag későn, Kézdivásárhelyen kezdte 1856-ban, és Csíksomlyón a ferencrendi barátoknál folytatta (1857-59). Gimnáziumi tanulmányait Csíksomlyón, Marosvásárhelyen és Székelyudvarhelyen végezte (1859-1865), majd az utolsó két osztályt Nagyváradon a római katolikus papneveldeben, ahol 1867-ben kitűnő eredménnyel érettségizett. Nyelvtelhetségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy ekkor már tíz idegen nyelvet

<sup>1</sup> Genesis, 10,1-2; Krónikák I. könyve, 1,5.

<sup>2</sup> Vámbéry Ármin: *A magyarok eredete*. Ethnológiai tanulmány, 1882. Vámbéry Ármin: *Magyar és török szójegyzék*. Nyelvtudományi Közlemények VIII. 1869.

<sup>3</sup> Sajnovics János: *Demonstratio Idioma Ungarorum et Lapporum idem esse*. 1770.

<sup>4</sup> Hunfalvy Pál: *Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet?* Értekezések a M.T. Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztálya köréből, XI. kötet, I. sz. 1-39, 1884.

<sup>5</sup> Budenz József: *Magyar-Ugor Összehasonlító Szótár*. 1873-1881.

<sup>6</sup> György Lajos: *Bálint Gábor emlékezete*. Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1944. Kolozsvár 1945. 82-110.

ismert. A latin nyelv ismeretének alapjaiba apja vezette be, Marosvásárhelyen a hébert tanulgatta egy fiatal ember irányításával, Székelyudvarhelyen pedig az arabot is elsajátította. Ezen kívül elsajátította a görögöt, franciát, olaszt, németet, törököt, perzsa és az ujjörögöt.

Érettségi után Bécsbe ment, és a császári Keleti Akadémiára szeretett volna bejutni. Ez eredetileg az 1751-ben alapított Konzular-Akademie volt, de Bálint próbálkozása anyagi hiányában kudarccal végződött, ami örök nyomot hagyott érzékeny lelkében. Azután egy ideig az Alföldön nevelősködött, majd a bécsi egyetem jogi karára iratkozott be. Mivel a jogi tudományok kevésbé érdekelték, szívesebben látogatta a Keleti Akadémia nyelvkursusait, vagy eljárt a török követségre a török nyelv gyakorlására. Nehéz anyagi helyzete miatt nemsokára kénytelen volt elhagyni Bécsét, és tanulmányait a budapesti egyetem jogi karán folytatta, közben szorgalmasan tanulgatta a keleti nyelveket. Ekkor ismerkedett meg az ázsiai újtárról éppen hazatért Vámbéry Árminnal, aki csakhamar felfigyelt az ifjú Bálint csodálatos nyelvtudására, és pártfogásába vette. Az ő irányításával lefordította a *Khazarok földjén* című perzsa nyelvű történeti forrást, melyet Vámbéry mutatott be a Tudományos Akadémia egyik ülésén, majd 1868-ban nyomtatásban is megjelentették.<sup>7</sup> Ebben az időben írta meg első önálló tanulmányát: *A magyarországi török hódoltságról XVII. századi török forrás szerint*<sup>8</sup> címmel. Vámbéry támogatása örökre elkötelezte Bálintot, hogy az „ugor-török háborúban” a törökpártiak oldalán hadakozzék.

1868-ban a nagy tekintélyű, tehető, erdélyi származású akadémikus, Fogarasi János javaslatára a Magyar Tudományos Akadémia elhatározta, hogy egy fiatal nyelvtudóst küld ki ösztöndíjasként a mongol és a magyar nyelv rokonságának a tanulmányozására. Vámbéry javaslatára a választás Bálint Gáborra esett, aki tüstént hozzálátott az orosz, mongol és mandzsu nyelvek tanulásához.

1871. január 1-én kelt útra. Moszkván keresztül először Kazánba ment, hogy az ottani egyetem keleti tanszékén végezzen tanulmányokat. Június 17-én érkezett Kazánba, és csak ott tudta meg, hogy a keleti nyelvek tanszékét közben áthelyezték Szentpétervárra. Kazáni útját és tartózkodását illetően bizonyos eltérés van a szerzők között. György Lajos, aki Bálint Gábornak 1878. március 21-én keltezett önéletrajzára támaszkodott, azt állítja, hogy Bálint kezdettől fogva Kazánba ment és ott is tartózkodott.<sup>9</sup> Vele szemben L.J. Nagy egyik angol nyelven megjelent tanulmányában<sup>10</sup> azt írja, hogy előbb két évig Péterváron tanult és csak azután utazott Kazánba. Nyilvánvaló, hogy az önéletrajzra támaszkodó György Lajos adatát tarthatjuk helyesnek.

Bálint Kazánban maradt, és hozzálátott a tatár nyelv tanulásához. Ezt háziasszonyától és annak szolgálójától alig két hónap alatt jól elsajátította. Nemsokára kapcsolatba került Mirotvorszovval, a mongol-kalmük nyelv tanárával, és Ilminszkij professzorral, a török-tatár nyelv kitűnő ismerőjével, akik tanulmányaiban szüntelenül segítségére voltak. Ugyanakkor rendszeresen látogatta a helyi tatár középiskolát, és kirándult a szomszédos falvakba, ahol értékes gyűjtőmunkát végzett. Az iskola egyik tanárának a kérésére rövid kazáni tatár nyelvtant is szerkesztett a tanulók használatára.

Négy hónap múlva Asztrahánba ment, hogy a nyugati mongolok, a kalmükök nyelvét tanulmányozza. Itt is engedélyt kapott az iskola látogatására, és rövid idő alatt annyira elsajátította a kalmük nyelvet, hogy lefordította Vörösmarty *Szózatát*, és hozzákezdett a néprajzi anyag gyűjtéséhez. 25 éneket és 15 népmesét gyűjtött, majd elkészítette a kalmük népnyelv alakzatát.<sup>11</sup>

<sup>7</sup> Bálint Gábor: *A khazarok földje*. Fordítás perzsából. A Hon 1868, 125. sz.

<sup>8</sup> Bálint Gábor: *A magyarországi török hódoltságról XVII. századi török forrás szerint*. Századok (IV) 1870, 233-297.

<sup>9</sup> György Lajos: *i.m.* 83. 6. sz. jegyzet.

<sup>10</sup> L.J. Nagy: *G. Bálint's Journey to the Mongol and his Unedüed Kalmuk Texts*. Acta Orientalia, t. IX. fasc. 3, 1959, 311.

<sup>11</sup> György Lajos: *i.m.* 90.

Miután hét hónapot a kalmükök között töltött, 1872 májusában Pétervárra utazott, és kapcsolatlaba lépett a német származású Franc Antonij Sifner (Schiefner) professzorral, a török-tatár, mongol, finnugor, kaukázusi és tibeti nyelvek kitűnő ismerőjével. A mongol nyelv további tanulmányozása során arra a következtetésre jutott, hogy a magyar és a mongol nyelv között közeli rokonság állapítható meg. Péterváron tanulmányozta alaposabban a mandzsu, a tunguz és a finn nyelveket.

Mivel a Tudományos Akadémia további anyagi támogatásról biztosította, 1873. február 1-én elindult tulajdonképpen célja felé, Mongolországba. Útiránya: Pétervár, Nyizsnyij Novgorod, Kazán, Perm, Jekaterinburg, Krasznojarszk, Irkutszk, Bajkál-tó és Urga, a khalka-mongolok fővárosa (a mai Ulan Bator). Urghában az orosz konzul vendégeként több mint öt hónapot töltött, mialatt egy láma irányításával elmélyítette mongol nyelvtudását és hozzáfogott a szó- és mondatgyűjtéshez, valamint egy regényt is elkezdett átültetni khalka-mongolra. Ugyanakkor egy tanító segítségével folytatta a mandzsu nyelv tanulását.<sup>12</sup>

A következő, 1874. év februárjában, értékes kalmük-, mongol-, mandzsu-gyűjtéseket hozva magával, hazaérkezett és nyelvészeti kutatásairól beszámolót tartott az Akadémián.<sup>13</sup> Sikeres munkáját az Akadémia azzal jutalmazta, hogy évi segélyt és lakást biztosított számára. Közben több felolvasást tartott, így például a mandzsuk szertartáskönyvéről, a tatár nyelvről, és három kötetben közzétette kazáni tatár írásait és gyűjtését.<sup>14</sup>

1875-ben egyetemi magántanári diplomát szerzett mandzsu, mongol és tatár nyelvből, és e nyelvekből az egyetemen előadásokat tartott. Ugyanebben az évben adta ki török alak- és mondattanát.<sup>15</sup>

Amikor mongol anyagának rendezéséhez és kiadásához látott, Széchenyi István fia, gr. Széchenyi Béla meghívta tolmácsnak a három évre tervezett kelet-ázsiai expedíciójára. Az expedíció másik két tagja: Lóczy Lajos geológus és az osztrák Gustav Kreitner térképész volt. Az expedíció 1878. február 9-én érkezett Bombayba, ahonnan megegyezésük alapján Széchenyi Béla Maiszur tartományba, Bálint Bángalorba, Lóczy Dardzsilingbe, Kőrösi Csoma Sándor sírjához ment. Bálint a dél-indiai népek nyelvét, főként a dravidát kezdte tanulmányozni. Március végén az expedíció tagjai Kalkuttában találkoztak azzal, hogy kisebb-nagyobb kitérőkkel folytatják útjukat Kinába. Bálint előrement Sanghajba, ahol beteg lett, és az orvosok azt tanácsolták, hogy egészségi állapota miatt sürgősen utazzon haza. Ennek ellenére nem tért azonnal haza, hanem még átment Japánba, hogy megtanulja a japán nyelvet. Távozásával sok nehézséget okozott a tolmács nélkül maradt expedíciónak.

Az Indiában töltött két hónap alatt elsajátította a tamil (tamul) nyelvet, és arra a következtetésre jutott, hogy a tamil a turáni nyelvek szanszkritja és a magyar nyelv rokona. Erről szóló első tanulmányát az Erdélyi Múzeumban jelentette meg.<sup>16</sup> A tanulmányhoz Brassai Sámuel írt ajánlást, amelyben kifejti, hogy bár a szerzővel nem ért mindenben egyet, de az a véleménye, hogy a tudományok csak a különböző felfogásokat képviselő tanulmányok közlésével fejlődhetnek.

A tanulmányban Bálint abból indul ki, hogy az ismeretek szüntelen bővülnek. Az emberi fajok között is kezdetben csak hármat különböztettek meg: fehéret, feketét és ázsiait, majd

<sup>12</sup> György Lajos: *i.m.* 93. Vö. Bálint Gábormak Fogarasi Jánoshoz 1873. április 12-én kelt levelével.

<sup>13</sup> György Lajos: *i.m.* 94. Bálint Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiába tett utazásáról és nyelveket tanulmányozásáról. Melléklet: öt khámik dana hangjegye. Budapest 1874. 19 l. M.T. Akadémia. Értekezések, IV. köt. 2. sz. Olvastatott a M.T. Akadémia 1874. március 2-án tartott ülésén.

<sup>14</sup> *A mandzsuk szertartásos könyve.* Bp. 1876, 16 l. M.T. Akadémia, Értekezések, VI. rész. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok: I. *Kazáni-tatár szövegek* Bp. 1875, 170 l. M.T. Akadémia. II. *Kazáni-tatár nyelvtan. Hangalak- és mondattan.* Bp. 1877, 159 l. M.T. Akadémia.

<sup>15</sup> *Török-nyelvtan. Alak-, mondattan, olvasókönyv és szótár.* Bp. 1875, 303 l. Egyetemi Nyomda. Nyelvtanáról Simén Domokos a Keresztény Magvetőben azt állítja (XI. 1876. 14.), hogy régóta érzett hiányt pótol. Szerkezete: előszó, a nyelv természete, kiejtés, hangtan, helyesírás, hangsúly. Külön: olvasókönyv és szótár.

<sup>16</sup> *A tamul nyelv a turáni nyelvek sanszkritja vagy van-e a magyarnak testvére?* Erdélyi Múzeum, 1888, 33-35, 215-236. Vö. *Magyar utazók, földrajzi felfedezések.* Bp. 1973. 114-115.

ötöt és az ő korában már tíz-tizenegyet. Ezután a nyelvről elmélkedik, és hivatkozik Caldwell püspökre, aki alaposan foglalkozott a tamil nyelvvel. Majd felveti a nyelvek monogenezisét, mely szerint kezdetben csak egy nyelv volt, és ebből ágaztak szét a világ ismert nyelvei. (Zárójelben jegyezzük meg, ez a tétel indíthatta arra, hogy a legkülönbözőbb nyelvekben „felismerje” a magyar nyelv rokonságát.) Ezután megemlíti a francia Pondichéry latin-francia-tamil szótárát.

A tamilt az ún. turáni nyelvek szanszkritjának nevezi. Szerinte ugyanis az ural-altaji nyelvek a valóságban nem is léteznek, mert az e fogalom alá sorolt, valamint más nyelvek a turáni nyelvcsaládot alkotják. Ide tartozik a tamil, japán, hun-magyar, jugur, finn, mongol, török-tatár, mandzsu, tunguz, szamojéd. A tamil fő jellegzetességei: agglutináló nyelv; az alany a mondat elején, az állítmány a végén áll; csak fő idői vannak, azaz jelen, múlt és jövő; a szenvedő igeragozást nem használja; sok szava megegyezik a magyarral, például vágni=vágu; ütni=idi-ti stb. A tamil tehát a dravida nyelveknek egyik ága. Ezeket Indiában — 12 egymáshoz közeli csoportban — ma mintegy 100 millió ember beszéli, vagyis az ország lakosságának 1/5 része. Ezek között a dravida nyelvek között a legfontosabb a tamil, a telegu, malajalam, kangarse. A teleguk száma kb. 30 millió, a tamiloké pedig 25 millió; ők népesítik be India déli részét, Sri Lanka szigetének északi felét, de elszórtan a szomszédos szigeteken, sőt még Hátsó-Indiában is laknak.

Az árjak megérkezése előtt (Kr. e. a II. évtized első fele) a dravidák nemcsak egész Indiát, hanem az Iráni-fennsík déli partvidékét is benépesítették. Sok kutató bennük látja az ősi, az Indus folyó középső és alsó folyása mentén-kialakult „indiai-civilizáció” vagy „Harappai kultúra” hordozóit. Legújabban éppen a dravida nyelvek segítségével fejtették meg e kultúrának írását és feliratait.

A tamil azonban, akárcsak a többi dravida nyelv, a tudomány mai álláspontja szerint nem sorolható az altaji (Bálint szerint turáni) nyelvek közé, és a magyarral sem rokonítható. Ennek ellenére Bálint tanulmánya már azért is érdekes és értékes, mert a magyart az emberi civilizáció egyik régi, évezredekre visszanyúló gazdag nyelvével hasonlítja össze, amelyen különösen a Kr. u. III. századtól kezdve számos magas színvonalú irodalmi alkotás jelent meg.<sup>17</sup>

Bálint Gábor tanulmánya éppen akkor látott napvilágot, amikor a magyar nyelvtudományban elkeseredetten dúlt az „ugor-török háború”, és nagy visszatetszést szült, annál is inkább, mert Bálint már egy évvel korábban megjelent *Párhuzam a magyar és a mongol nyelv terén*<sup>18</sup> c. könyve, amelyben a szerző heves támadásokat intézett a finnugor elmélet képviselői ellen. A magyar-tamil rokonság felvetésével most már betelt a pohár. A finnugristák igyekeztek kiszorítani Bálint Gábort a tudományos élet mezejéről. A vita élessége a költő Arany Jánost a következő sorok megírására ösztönözte: „Igazi vasefjű székely a Bálint / Nem arra megy, amerre Hunfalvy Pál int.” A vitának szomorú következménye lett: egyetemi tanári pályázatát, elsősorban Hunfalvy javaslatára, elutasították. E mellőzés miatt a végtelenül csalódott és elkeseredett tudós 1879-ben nyílt levélben jelentette be, hogy ismét kezébe veszi a vándorbotot, új hazát keres magának, és lemond mindarról, ami a fájához kötötte.<sup>19</sup>

Valóban elhagyta hazáját, és hosszú éveken át a Török Birodalom és Európa különböző országaiban barangolt. Megfordult Damaszkuszban és Bagdadban, ahol pénzügyi tisztviselő volt, járt Libanonban, Spanyolországban, majd az athéni egyetemen lett az arab nyelv előadója. Hollétéről csak barátai tudtak.

Végül a kolozsvári történész és akadémikus, Jakab Elek teljes tekintélyét latba vetve a Magyar Tudományos Akadémiához fordult érdekében, s amikor elutasították, mozgalmat in-

<sup>17</sup> M.S. Andronov: *Dravidijszkije jazik*. Moszkva 1965.

<sup>18</sup> *Párhuzam a magyar és a mongol nyelv terén*. (Madsar Monghol khojor khele adalithkhalcho bicsik — Magyar mongol két nyelvet egyelő írat). Bp., Hornyánszky, 1877. A Keresztény Magvetőben ugyancsak Simén Domokos recenzálta (XII. 1877. 184). Örömmel üdvözölte megjelenését, és megállapítja, hogy a magyar semmi népnek nem kiegészítő része, hanem éppen olyan egészet képez, mint a mongol, török-tatár és a mandzsu népek.

<sup>19</sup> *Egy távozó számadása* (Levél a szerkesztőhöz). Pesti Napló 1879. május 2., 107. sz.

dított, és gyűjtést szervezett Bálint Gábor hazahozatalára. Az eredmény nem maradt el, és különösen a székely megyék lelkesen áldoztak: 1892-ben Bálint hazatérhetett falujába, Szentkatolnára, és ott fejezte be azt a tanulmányát, amelyet a Széchenyi-expedíció jelentéséhez kértek tőle a tamil nyelvről.<sup>20</sup> Az erdélyi közvélemény végre a sokáig mellőzött és meghurcolt tudós mellé állt. Nyomására a vallás- és oktatásügyi minisztérium Kolozsváron is létesített tanszéket az ural-altaji nyelvek számára, s erre először rendkívüli, később rendszeres tanári minőségben Szentkatolnai Bálint Gábort nevezte ki; majd 1896-ban tiszteletbeli doktori címmel tüntették ki.

Az egyetemen Bálint a török, tatár, japán, később a kabard és mandzsu nyelveket adta elő, sőt egy féltékenyén át a finnugrisztikát is; előadásait ez utóbbin finnugrista elmélet-ellenes megjegyzésekkel fűszerezte. Tanfolyamot szervezett az eszperantó megkedveltetésére, egyik hallgatója, Barabás Ábel<sup>21</sup>, a kolozsvári unitárius főgimnázium későbbi tanára ennek alapján írta meg *Eszperanto világnyelv* című könyvét. Ennek előszavában Bálint Gábor e logikusan felépített műnyelv előnyei mellett érvel. Többi tanítványa közül csak az irodalmi vagy tudományos munkásságuk révén elismerést aratott szerzőket soroljuk fel: Antalffy Endre, Krenner Miklós, Melich János, Pálfi Márton, Prikler Lajos. Ezek valamennyien értékes tevékenységet fejtettek ki, ha nem is az orientalisztika terén.

1895-ben Zichy Jenő expedíciót szervezett a Kaukázusba azzal a céllal, hogy felkutassa a magyarok ottani állítólagos nyomait. Az egyetemről Bálint Gábor, a történész Szádeczky-Kardoss Lajos és a régész Posta Béla kapott meghívást a részvételre. Bálint Gáborra mély benyomást tettek a kaukázusi Kabardia lakói (a cserkeszek egyik ága); a tőle megszokott gyorsasággal megtanulta nyelvüket, és hamar kapcsolatba lépett a kabard nyelv alapos ismerőjével, Lopatinszkijjel. Csakhamar az a meggyőződés alakult ki benne, hogy a kabard ősi turáni nyelv, közeli rokona a magyarnak. A valóságban a kabard az ún. kaukázusi nyelvek közé tartozik, melyeknek nyilvántartott száma ma is meghaladja az ötvenet. Közéjük tartozik az avar, abház, grúz, adighe, csecsen stb. Jellemző vonásuk a kevés magánhangzó és a sok mássalhangzó használata. Általában a Kaukázus nyugati és északi részén laknak. Bálint az összegyűjtött anyagot mintegy öt év alatt dolgozta fel, és összeállított egy kabard-magyar nyelvtant és egy kabard-magyar-latin szótárt.<sup>22</sup> A kabard nyelvet ma mintegy 200 ezren beszélik, bár a XV-XVIII. századokban ez volt a Kaukázusban élő népek közös nyelve.

Közben Bálint a bizánci források tanulmányozása alapján arra a következtetésre jutott, hogy elkerülhetetlenül szükséges a honfoglalás revíziója. Erről *A honfoglalás revíziója, vagyis a hun, székely, magyar, besenye kérdés*<sup>23</sup> címmel terjedelmes könyvet írt. Ezzel annyira felbőszítette ellenfeleit, hogy már tudós mivoltát is kétségbe vonták. Haragjukat még az is fokozta, hogy kabard nyelvtanának bevezetőjében nem szűkölködött „a cserenisz lelkű tudósokra”, vagyis a finnugristákra szőrt elmarasztaló jelzőkben.

A már említett nyelvészeti írásai mellett számos rövidebb-hosszabb cikket, tanulmányt közölt a különböző folyóiratokban és napilapokban. Ezek közül megemlítjük az alábbiakat: A

<sup>20</sup> *Tamul (dravida) tanulmányok*. Első rész: tamul nyelvtan, tekintettel a többi tizenegy társnyelvre és a magyarra. Második rész: magyar-tamul gyöknyomozó szótár, tekintettel a közép turánság főbb nyelveire. „Gróf Széchenyi Béla keletásiai útjának tudományos eredménye.” Bp. 1897. II. 1-341 és különnyomat.

Német nyelvű kiadása: *Tamilische (Dravüliche) Studien. In zwei Theilen*. I. Grammatikalischer Teil. II. Lexikalischer Teil. Separatabdruck aus dem II. Bande des Werkes „Wissenschaftliche Ergebnisse der Reise des Grafen B. Széchenyi in Ostasien. 1877-1880”. Bp. 429.

<sup>21</sup> Barabás Ábel (1877-1915) irodalomtörténész. Több tanulmányt írt Goethéről is.

<sup>22</sup> *Kabard nyelvtan. Grammatica Cabardica, seu lingua progeniei Hunnorum. Chazari et Utiguri dictum*. Kolozsvár 1900, 4. r. 320 l. Könyvnyomat. Saját kiadás. *Lexicon Cabardico-hungarico-latinum*. Kolozsvár 1904, 4. r. XXIII. 611 l. Saját kiadás.

<sup>23</sup> *A honfoglalás revíziója, vagyis a hun, székely, magyar, besenye kérdés tisztázása*. (Revisio historiae occupationis Hungariae). Kolozsvár 1901. 206 l. Saját kiadás.

*mongol császárság története*<sup>24</sup>, *A mandzsuk szertartásos könyvéről*<sup>25</sup>, *Az éjszaki burját-mongol nyelvjárás rövid ismertetése*<sup>26</sup>, *A hindu vallások*<sup>27</sup>, *Mikor kezdődött a székelység nyomorúsága?*<sup>28</sup>

1870-ben az unitárius egyház hívei közé lépett — „de, amint György Lajos írja —, ő is mint a Keleten sokáig időző ember, valami egészen sajátos vallásos és világszemlélet alakított ki magának a buddhizmus, brahmanizmus és okkultizmus keverékéből”.<sup>29</sup>

Lehet, hogy ez a megállapítás megfelel a valóságnak, de Brassai Sámuel és Jakab Elek iránta megnyilvánuló támogató magatartása azt tükrözi, hogy unitárius mivoltát is számon tartották. Erre vall az Unitárius Közlönyben *Halad-e az emberiség?* címen írt cikke<sup>30</sup>, a Keresztény Magvetőben Simén Domokos recenziói<sup>31</sup> és az Unitárius Egyház levéltárában őrzött, 1876. március 21-én kelt önéletrajza.<sup>32</sup> Áttérésének okát még nem sikerült teljesen tisztázni, lehetséges, hogy közrejátszott Spilman Rózával (feltehetően 1875-ben) kötött házassága.

Bálint Gábor magatartása a mindennapi életben is különbözött a szokványostól. György Lajos, aki személyesen ismerte, erre vonatkozólag a következőket írja: „Barna színű, magas kürtő cilinderkalap fődte a fejét s vállán forgatta elmaradhatatlan színes napernyőjét: az utca megbámulta, megmosolyogta... Öltözködésében, mint tudományában is, különcködő, eredeti utakat taposott. Minden délben megjelent a főtér közepén, a virágos köröndöket kerítő gyalogjárón... Olyan mélységes merengéssel nézte lábai előtt a poros szürke aszfaltot, mintha legalábbis színes tájképeket látott volna rajta a Himalája tövéből vagy Arábiából, ahol lelke szívesebben időzött, mint Európában...”<sup>33</sup> Ezt a különcködésre hajló magatartást mutatja az is, hogy előadásait rendszerint reggel 7-től 8-ig tartotta.

Élete vége felé felhagyott az írással, s lemondóan fogadta mindazt, ami körülötte történt. Nem érdekelte sem a dicséret, sem a gáncs, még az embereket is kerülte. 1912. szeptember elsején feltűnés nélkül ment nyugdíjba, és a következő évben, 1913. május 26-án halt meg Temesváron. Hamvai a kézdivásárhelyi református temetőben nyugszanak.

Nem kétséges, hogy Bálint Gábor kivételes nyelvtelenség volt. Több mint 30 nyelvet beszélt, köztük régít és újat, európai és ázsiai. Ez nemcsak magyar, hanem európai viszonylatban is egyedülálló jelenség.

Tanulmányai, könyvei, cikkei együttvéve több ezer lapra terjednek. Az összehasonlító nyelvtudományt művelte, és olyan nyelvekben is a magyaréval hasonló vonásokat fedezett fel, amelyekben — az eddigi felfogás szerint — ilyenek nem léteztek. A rokonságot rendszerint éppen a legutoljára tanulmányozott nyelvben találta a legszembeütőbbnek, a legnyilvánvalóbbnak.

A nyelvrokonítási szándék különben sem ritka dolog, a magyar nyelvet már 58 nyelvvel rokonították, köztük az ókori latin, görög, egyiptomi, sumér, etruszk, hettita, baszk nyelvekkel, és az összehasonlítást végző nyelvészek közül többen elismert tudósok voltak.<sup>34</sup> Bálint, a tamil kivételével, megmaradt az ún. ural-altaji vagy turáni nyelvek rokonítása mellett. Említettük, hogy az ún. monogenezis elméletét vallotta, ami a bibliai Babel tornyának a mítosztát juttatja eszünkbe. Különben a modern nyelvészetben is találkozunk hasonló tendenciákkal.

<sup>24</sup> *A mongol császárság története*. Erdélyi Múzeum 1895, 121-128, 209-218, 248-259.

<sup>25</sup> *A mandzsuk szertartásos könyvéről*. Bp. 1876, 16 l. M.T. Akadémia. Értekezések, VI. 2. sz. (Megmagyarázza, hogy a saman vallás helyett a számán vallást kellene használnunk.)

<sup>26</sup> Nyelvtudományi Közlemények XIII (1877), 169-248. és kny. Bp. 1877, 80 l. M.T. Akadémia.

<sup>27</sup> Erdélyi Múzeum 1894, 649-663.

<sup>28</sup> Székely Nemzet 1901. 193.sz.

<sup>29</sup> György Lajos: *i.m.* 106.

<sup>30</sup> Unitárius Közlöny 1893.

<sup>31</sup> L. Keresztény Magvető (XI) 1876, 147. és XII. 1877, 184.

<sup>32</sup> György Lajos: *i.m.* 85., 6. sz. jegyzet.

<sup>33</sup> György Lajos: *i.m.* 83.

<sup>34</sup> Pusztay János: *Az „ugor-török háború” után*. Bp. 1977.

Így például Andronov — aki a tamil nyelvvel is foglalkozott — feltételez bizonyos, a történelem előtti időkben létező alapnyelvet, amelyből a kialakulóban levő nyelvcsaládok bizonyos szavakat és nyelvi szerkezeteket vettek át, s szerinte ez magyarázza a nyelvek közötti hasonlóságot.<sup>35</sup>

Ha el is fogadjuk ellenfeleinek azt az állítását, hogy Bálint Gábor nyelvrokonítási tételei a pillanatnyi benyomások általánosításából és az összehasonlítás szabályainak kellőleg el nem mélyített elemzéséből származnak, akkor sem feledkezhetünk meg arról, hogy világviszonylatban is kevés nyelvész volt, aki egyetemi fokon tudta tanítani a különböző török nyelveket, az arabot, a mongolt, a mandzsut, a japánt, finnt, a perzsát, a kabardot és másokat. Bálint kétségtelenül európai hírű nyelvtudós volt, amit a nemzetközi kongresszusokon aratott szép sikerei is bizonyítanak.<sup>36</sup>

<sup>35</sup> M.Sz. Andronov: *O karaktere dekkano-uralszkich analogij*. Jazikovie Univerzalij i lingviszticeszkaja tipologija. Moszkva 1969.

<sup>36</sup> A kolozsvári egyetem megbízásából 1898-ben a római, 1902-ben a hamburgi nemzetközi orientalista kongresszuson vett részt. Ezekén felkérésre külön is tartott előadásokat, melyekkel nagy elismerést szerzett az egyetemnek. Vö. Dr. Bálint Gábor: *A hamburgi orientalista congressusról*. Erdélyi Múzeum 1902, 464-465.